

บทบาทพระสงฆ์ด้านการส่งเสริมพุทธปัญญา

แก่ชาวพุทธในพิธีสวดภาณยักษ์

The Buddhist Monk Role of Cognitive Promotion

in *BHAYAKKHA* Ritual

รัตน์ะ ปัญญาภา¹ และ ประสิทธิ์ กุลบุญญา²

Rattana Panyapa¹ and Prasit Kunbunya²

¹⁻²สาขาวิชาปรัชญาและศาสนา

¹⁻²Department of Philosophy and Religion

¹⁻²คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

¹⁻²Faculty of Humanities and Social Sciences

¹⁻²มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

¹⁻²Ubon Ratchathani Rajabhat University

บทคัดย่อ

การสวดภาณยักษ์หรืออาถรรพณ์ปริตรตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมีจุดประสงค์หลักคือการคุ้มครองพุทธบริษัทให้ได้ปฏิบัติธรรมอย่างสงบสุข แต่ในปัจจุบันพิธีกรรมถูกใช้ไปในเชิงไสยศาสตร์ครอบงำ มุ่งหาผลประโยชน์และทำให้ชาวพุทธเห็นห่างจากหลักธรรมที่แท้จริงของพระพุทธศาสนา บทความนี้ต้องการนำเสนอบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะผู้ประกอบพิธีกรรม ควรแสดงบทบาทที่นำทางปัญญาจากพิธีสวดภาณยักษ์ 3 ประการ คือ 1) พระสงฆ์ควรถือโอกาสใช้พิธีสวดภาณยักษ์หนุนเสริมชาวพุทธจากวิถีแห่งศรัทธาสู่วิถีแห่งปัญญา โดยการใช้พิธีสวดภาณยักษ์ชักนำเข้าหาพระธรรมวินัย ห่างไกลจากมิจฉาทิฐิหรือสัสถ์พตปรามาส 2) การใช้พิธีสวดภาณยักษ์เป็นต้นทุนทางความคิดในการปกป้องพระพุทธศาสนา ตามแก่นแท้

ของอาณาจักรอยุธยา ซึ่ง เป็นวิธีคิดเพื่อประโยชน์ส่วนรวมคือพระพุทธศาสนา ไม่ใช่เพื่อประโยชน์ส่วนตัว และ 3) การใช้พิธีสวดภาณยักษ์เป็นต้นทุนทางความคิด ในการพึ่งพาและพัฒนาตนเอง กล่าวคือ พระสงฆ์จึงควรถือโอกาสนำชาวพุทธ เข้าสู่หลักการ คือ การพึ่งพาตนเอง เน้นวิธีคิดเชิงการป้องกันและแก้ปัญหา ด้วยความเพียรและปัญญาของตนเอง ไม่ควรคาดหวังรอคอยให้ผู้อื่น ไม่ว่าจะ เป็น พระสงฆ์ เทพ หรือยักษ์ใด ๆ มากคอยช่วยเหลือบำบัดเป่าให้ปัญหาให้

คำสำคัญ: พุทธปัญญา, ชาวพุทธ, พระสงฆ์, ภาณยักษ์

Abstract

The *Bhaṇayakkha* prayer or *Atānatiya-Paritta* as appeared in Tipitaka has the main purpose to protect the 4 Buddhist Groups to practice dharma peacefully. At present, it is used in the perspective of superstition, benefit and make Buddhists distanced from the true principles of Buddhism. The Buddhist monks, as the ritual guide, should play a role to guide the intellectual direction from the prayer ritual by 3 ways: 1) Using it to bring Buddhists from the way of faith to the way of wisdom as far as from wrong views (*Mijja Diṭṭhi*) or adherence to ignorant practices (*Silabbata-Paramasa*); 2) Using it as the cost of thought to protect Buddhism in accordance with the essence of the formula as a way of thinking for public interest, ie Buddhism, not for personal gain; and 3) Using it as the thinking costs for self-reliance and self-improvement focusing on ways of thinking about preventing and solving problems with perseverance and wisdom without expecting the help from others, including monks, gods or giants.

Keywords: Buddhist Monk, Role, Cognitive Promotion, *BHAṆAYAKKHA*

บทนำ

ในปัจจุบันสถานการณ์ต่าง ๆ ของสังคมไทย กำลังเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวอย่างรวดเร็ว คนที่สามารถควบคุมสติให้มั่นคงไม่หวั่นไหวไปกับเหตุวิกฤติ ทำความ คิดจิตใจให้หนักแน่นและเที่ยงตรง ที่จะยึดมั่นในเหตุผลความถูกต้อง ก็สามารถ ดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมปัจจุบัน ส่วนคนที่ไม่สามารถจะดำเนินชีวิตให้ได้รับความสุข ในยามเหตุการณ์วิกฤติเช่นนี้ ก็คือ ผู้ที่มีสภาพจิตใจอ่อนแอ หวั่นไหวง่าย ไม่เป็นตัว ของตัวเอง บางคนที่ถูกลัทธิหรือผลบันดาลครอบงำก็จะมี ความเชื่อถือในคำสอน ของพระพุทธเจ้าเสื่อมลง คือไม่เข้าใจลึกซึ้งในพระสัทธรรม มีความหวาดหวั่นต่อภัย อันตราย และเมื่อมีปัญหาชีวิตเกิดขึ้นก็ไม่สามารถใช้ปัญญาแก้ปัญหา นั้นได้ บางที ก็เที่ยววิ่งหาที่พึ่งภายนอก เช่น น้ำมนต์ เครื่องรางของขลัง และสิ่งศักดิ์ที่เกิดจากการ กระทำพิธีกรรมบางอย่างของพระสงฆ์ที่ผิดธรรมผิดวินัย มีจุดประสงค์คลาดเคลื่อน ไปจากหลักคำสอน ทางพระพุทธศาสนา ตัวอย่าง เช่น พิธีกรรมสวดภาณยักษ์ ที่จัดขึ้นโดยจุดประสงค์ที่เน้นไปในเรื่องไสยศาสตร์ มีการไล่คุณไสย ผูกหุ่น ผังรูป ผังรอย แจกผ้ายันต์ ตะกรุด เป็นต้น ทำให้ประชาชนหลงมกมาย ลืมหลักกรรม ไม่เอากการกระทำของตนเองเป็นหลัก ไปหวังพึ่งสิ่งภายนอก ไม่พึ่งตนเอง

พิธีสวดภาณยักษ์เป็นอีกปรากฏการณ์หนึ่งที่น่าสนใจมาก เชื่อกันว่า โดยทั่วไปเป็นการขับไล่สิ่งที่เป็นอัปมงคลให้ออกไปจากร่างกายและเสริมมงคล ให้แก่ชีวิตในการที่จะมีชีวิตสืบต่อไป ปัจจุบันพิธีสวดภาณยักษ์มีการสวดทั้งใน กรุงเทพฯ และต่างจังหวัด แต่ครั้งมีผู้เข้าร่วมเป็นจำนวนมาก (กิตติพร ใจบุญ และ สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์, 2548: 155-180) อาจเป็นเพราะว่าชาวพุทธหวังพึ่งอำนาจ ที่มองไม่เห็นเพื่อปลอบประโลมใจ ดังที่วศิน อินทสระ (2537: 31) แสดงทัศนะไว้ว่า ชาวพุทธส่วนมากที่มีศรัทธาในพระรัตนตรัยไม่มั่นคง อ่อนแอเกินไป จึงมักเอาชีวิต และความหวังไปแขวนไปฝากไว้กับมงคลภายนอก คือสิ่งต่าง ๆ ตามที่กล่าวไว้ข้าง ต้น ต้องกายเป็นคนอ่อนแอทางจิตใจ เมื่ออ่อนแอทางจิตใจแล้ว ก็จะอ่อนแอไปหมด ทุกเรื่อง ผลออกมาชอบเป็นคนทะเลาะวิวาท ก้าวร้าว กินเหล้าเมา ยา เสเพล ย่อหย่อน ในการทำงาน โทกหลอกลวง ไร้ระเบียบวินัย เชื่อง่าย เป็นเหยื่อของการโฆษณา ซึ่งจะเป็นโอกาสให้คนทุจริตฉ้อฉลทั้งหลาย แสวงหาผลประโยชน์บนความโง่

ความอ่อนแอทางจิตใจของชาวพุทธเหล่านั้น ใครเป็นคนชักจูงให้ชาวพุทธหลงใหลในสิ่งมงคลภายนอกเหล่านี้ จนทำให้ต้องสูญเสียความเป็นพุทธบริษัทที่ดีไป เขาต้องการอะไรจากชาวพุทธเหล่านั้น

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ในบทความนี้ ผู้เขียนประสงค์จะเสนอพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะพิธีกรรมสวดภาณยักษ์ โดยมุ่งหวังที่จะให้ทราบถึงประเด็นสำคัญ คือ ความหมายและความเป็นมา จุดประสงค์ในการสวดภาณยักษ์ที่แท้จริง บทบาทพระสงฆ์เกี่ยวกับพิธีกรรมสวดภาณยักษ์ตามลำดับ

ความหมายและความเป็นมาของพิธีสวดภาณยักษ์

คำว่า “ภาณยักษ์” มาจากคำว่า ภาณ + ยักษ์ ภาณ แปลว่า การบอก, การกล่าว, การสวด (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556) ส่วนคำว่า “ยักษ์” ราชบัณฑิตยสถาน (2556) ให้ความหมายไว้ว่า ยักษ์ หมายถึง อมนุษย์พวกหนึ่ง, ถือกันว่า มีรูปร่างใหญ่โตน่ากลัว มีเขี้ยวอก ใจดำ อามหิต ชอบกินมนุษย์ กินสัตว์ โดยมากมีฤทธิ์เหาะเหินได้ จำแลงตัวได้ ส่วนชนิด อัญโพรธิ (2535) ให้ความหมายของยักษ์ไว้ว่า คืออมนุษย์พวกหนึ่งเป็นบริวารของท้าวเวรหรือเวสวัณ¹ มีรูปร่างใหญ่โตน่ากลัว มีเขี้ยวอก ชอบกินมนุษย์ กินสัตว์ โดยมากเหาะได้ จำแลงตัวได้ บางทีใช้ปะปนกันกับคำว่าอสูร และรากษส ก็มี เป็นบริวารของท้าวเวสวัณ หรือผู้ควรได้รับบูชาหรือเช่นสรวงเมื่อรวมเป็น ภาณยักษ์ สารานุกรมไทยภาคกลาง เล่ม 10 (2542) ให้ความหมายว่า ข้อธรรมหมวดหนึ่งสำหรับพระสงฆ์สาธยายในพิธีที่ประสงค์จะให้เป็นการระงับอันตรายนานาแก่มนุษย์ทั้งปวง ในขณะที่พจนานุกรมฉบับมติชน (2547) ให้ความหมายว่า บทสวดไล่เสนียดจัญไร โดยนัยนี้ ภาณยักษ์ จึงหมายถึงการสวดหรือการสาธยายที่อาจตีความได้ 2 อย่าง คือ พุทธมนต์กันยักษ์เข้ามาราววิหรือทำร้าย หรือการสวดเพื่อขอให้ยักษ์คุ้มครองป้องกันรักษาผู้สวด

¹ ในบทความนี้จะใช้คำว่า “เวสวัณ” ทั้งเอกสาร โดยอิงตามพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539

เมื่อกล่าวถึงความเป็นมาของพิธีสวดภาณยักษ์ สวดภาณยักษ์ คือ การสวดอาถรรพ์ภูติภูต ซึ่งมีอยู่ในคัมภีร์ที่มณีกาย ปาฏิหาริยวรรค ท่านโบราณจารย์นำมาทำเป็นพระปริตร เรียกว่า อาถรรพ์ภูติปริตร และรวมไว้เป็นบทสวดในคัมภีร์จตุภาณวารด้วยมีเรื่องเล่าถึงพระสูตรนี้ว่า ครั้งหนึ่ง เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่บนเขาคิชฌกูฏ ในนครราชคฤห์ ครั้นกลางคืน มหาราชทั้ง 4 ผู้เป็นท้าวโลกบาล ซึ่งมีนามดังกล่าวต่อไปในบาลีพระปริตร ได้วางอาภักขาจัดหมู่เสนาลาดตระเวนทั้งสี่ทิศ ด้วยเสนายักษ์ เสนาคนธรรพ์ เสนาภูมิกัณฐ์และเสนานาค เป็นอันมาก แล้วมหาราชทั้ง 4 และพวกยักษ์ผู้ใหญ่ก็พากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า แต่โดยที่ท้าวเวสวัณมหาราชคุ้นเคยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า และฉลาดในการสนทนา จึงเป็นผู้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ยังมีพวกยักษ์ชั้นผู้ใหญ่ ชั้นกลาง และชั้นต่ำ ที่ไม่เลื่อมใสพระผู้มีพระภาคเจ้าก็มี ที่เลื่อมใสก็มี พวกยักษ์ที่ไม่เลื่อมใสนั้นส่วนมากเป็นเพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงหลักธรรม เป็นข้อห้ามฆ่าสัตว์ ห้ามลักทรัพย์ ห้ามประพฤตินิโคตนา และห้ามดื่มสุราเมรัย เพราะฉะนั้น ยักษ์พวกนั้นจึงไม่รักไม่ชอบในหลักธรรมเหล่านั้น และยังมีการสาธยายของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่พำนักอยู่ในเสนาสนะสงัดตามดงลึก ที่เงียบเสียงไม่มีผู้คน สืบจากพวกมนุษย์เหมาะแก่ผู้ต้องการปลีกตัวอยู่ในจาวป่า ในสถานที่เช่นนั้น ย่อมจะมียักษ์พวกผู้ใหญ่ที่ไม่เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคเจ้าอาศัยอยู่ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดทรงรับการรักษาชื่อ อาถรรพ์ภูติปริตร ไว้ เพื่อให้เกิดความเลื่อมใสแก่ยักษ์เหล่านั้นด้วย และเพื่อคุ้มครองรักษา เพื่อไม่ถูกเบียดเบียน และเพื่ออยู่สุขสบาย ของภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ทั้งหลายเถิด ทรงรับด้วยอาการดุះฎีภาพ ท้าวเวสวัณมหาราชจึงกล่าวคำคุ้มครองรักษาชื่ออาถรรพ์ภูติปริตร ซึ่งขึ้นต้นด้วยคำนโมสการพระสัมมาสัมพุทธเจ้า 7 องค์ ทั้งที่ปรินิพพานไปแล้วและพระองค์ปัจจุบันด้วย 6 คาถา คือ

วิปสสิสส นมตถุ

จกขุมนตสส สิริมโต

.....
 วิชาจรณสมปนฺนํ

มหนตํ วิตสวาทํ²

² ดูรายละเอียดจาก อาถรรพ์ภูติปริตร พระสูตรต้นตอปฏิภาณ ที่มณีกาย ปาฏิหาริยวรรค

คาถาที่ท้าวเวสวัณกล่าวนี้ เป็นเนื้อความเล่าถึงมหाराชทั้ง 4 องค์ผู้เป็นท้าวโลกบาลคุ้มครองรักษาอยู่ประจำทิศนั้น ๆ คือ ท้าวธตรฐ เป็นอธิบดีของพวกเขา คนธรรพ์ และเป็นมหाराชประจำทิศบูรพา ท้าววิรุฬหก เป็นอธิบดีของพวกเขา กุมภัณฑ์ และมหाराชประจำทิศทักษิณ ท้าววิรูปักษ์ เป็นอธิบดีของพวกเขา และมหाराชประจำทิศปัจฉิม แล้วกล่าวพิสดารถึงนครของท้าวเวสวัณเอง ผู้มีอีกนามหนึ่งว่า ท้าวภูเวร ผู้เป็นอธิบดีของพวกเขา และมหाराชประจำทิศอุดร

เมื่อกล่าวจบคาถาแล้ว ท้าวเวสวัณกล่าวต่อพระพักตร์ของพระพุทธเจ้าอีกว่า เมื่อพระภิกษุณี หรืออุบาสก อุบาสิกา ผู้ที่รับเอาอาณานาฎิรักษานี้ไว้ได้แล้ว เล่าเรียนท่องถูกถ้วนแล้ว ถ้ามีอมมนุษย์ (กล่าวคือ ยักษ์ หรือคนธรรพ์ หรือกุมภัณฑ์ หรือนาค) ผู้จิตคิดประทุษร้ายเดินตามพระภิกษุ ภิกษุณี หรืออุบาสก อุบาสิกา ที่กำลังเดินอยู่ หรือเข้าไปยืนใกล้ หรือนอนใกล้พระภิกษุ ภิกษุณี หรืออุบาสก อุบาสิกา ที่ยืนนั่ง หรือนอนอยู่ อมนุษย์ตนนั้นจะไม่ได้รับสักการะหรือเคารพในคามหรือในนิคม ทั้งหลายจะถูกห้ามเข้าในราชธานี ชื่อว่า อาพิกมณฑา ของท้าวเวสวัณ ห้ามเข้าที่ประชุมของพวกยักษ์ พวกอมนุษย์ด้วยกันจะไม่แต่งงานด้วย ทั้งจะถูกพวกอมนุษย์ด้วยกันบริภาษ จะถูกพวกอมนุษย์ด้วยกันเอาบาตรครอบหัว จะถูกผ่าศีรษะ 7 เลี่ยง จะถูกกล่าวโทษว่าไม่เชื่อฟังมหाराช (ทั้ง 4) ไม่เชื่อฟังเสนาบดีและอำมาตย์ผู้ใหญ่ของมหाराช ในที่สุดจะถูกกล่าวหาว่า เป็นขบถต่อมหाराชทั้ง 4 และถ้ายังมีอมนุษย์ตนใดผู้มีจิตประทุษร้ายเดินตาม ยืน นั่ง หรือนอนใกล้พระภิกษุ ภิกษุณี หรืออุบาสก อุบาสิกา ที่กำลังเดินอยู่ ยืนอยู่ หรือนอนอยู่อีก ฟังกล่าวโทษฟ้องร้องกล่าวบอกต่อยักษ์ แก่ยักษ์ผู้ใหญ่ แก่ยักษ์เสนาบดี แก่ยักษ์มหาเสนาบดีว่าอมนุษย์ตนนี้จับต้องสิ่งสูง เบียดเบียน ประทุษร้าย ไม่ยอมปล่อย ท้าวเวสวัณได้ยักกล่าวต่อพระพักตร์พระพุทธเจ้าอีกว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญทุกขนี้แหละ คือ มนต์เครื่องรักษาชื่ออาณานาฎิยะ เพื่อคุ้มครอง เพื่อรักษา เพื่อไม่เบียดเบียน เพื่ออยู่สำราญของภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาทั้งหลาย” (ที.ปา.(ไทย) 11/283/232) กล่าวจบแล้ว มหाराชทั้ง 4 พร้อมด้วยบริวารก็หายตัวไป

ครั้งรุ่งเช้า พระพุทธเจ้าจึงตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาประชุม แล้วตรัสเล่าถึง มหาราชทั้ง 4 และคณะมาเฝ้า และตรัสถ้อยคำที่ทำให้เวสวัณกรบาทพูล ตลอดจนตรัสถึง อภานาฏิยรักษา ที่ทำเวสวัณกล่าวในที่เฉพาะพระพักตร์แล้วตรัสแนะนำภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเรียนมนต์เครื่องรักษาชื่ออภานาฏิยะ จงเล่าเรียนมนต์เครื่องรักษาชื่ออภานาฏิยะ จงทรงจำมนต์เครื่องรักษาชื่ออภานาฏิยะไว้ ภิกษุทั้งหลาย มนต์เครื่องรักษาชื่ออภานาฏิยะนี้ ประกอบด้วยประโยชน์เพื่อคุ้มครอง เพื่อรักษา เพื่อไม่เบียดเบียน เพื่ออยู่สำราญของภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาทั้งหลาย” (ที.ปา.(ไทย) 11/294/246)

จากจุดเริ่มต้นที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนี้เองในเวลาต่อมา ในประวัติพระพุทธศาสนา อภานาฏิยสูตรได้ถูกนำไปประยุกต์เป็นพิธีกรรมต่าง ๆ โดยเริ่มต้นจากศรีลังกา และต่อมาสยามประเทศได้รับเอาแบบอย่างพิธีตฤษจากลังกามา โดยปรับแก้และปฏิบัติในพิธีหลวงเป็นหลักจนยกเลิก และราษฎรได้ยึดทำตามแบบอย่าง จนกลายเป็นการสวดอภานาฏิยปริตรหรือการสวดภาณยักษ์เท่านั้น ซึ่งสวดเฉพาะบทอภานาฏิยปริตรเพียงบทความ วิวัฒนาการเรื่อยมาตั้งแต่ยุคสุโขทัย รัตนโกสินทร์ จนกลายเป็นพิธีสวดภาณยักษ์ดังปรากฏในปัจจุบัน (พลอย นิลณรงค์, 2547) ซึ่งในแต่ละยุคก็จะมีลักษณะ รูปแบบองค์ประกอบ และขั้นตอนที่แตกต่างกันไปตามบริบทของสังคมในยุคสมัยนั้น ๆ

จุดประสงค์ของการสวดภาณยักษ์ที่แท้จริง

การสวดภาณยักษ์ หรือสวดอภานาฏิยสูตร หรือสวดอภานาฏิยปริตร ที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทย มี 2 ประเภท คือ 1) การสวดในพิธีหลวง เรียกว่าราชพิธี นิยมประกอบพิธีกรรมในเทศกาลตรุษ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (2516) ได้นิพนธ์ไว้ในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือน ว่า “ตรุษสุดปีมีการสวดอภานาฏิยสูตรซ้ำ ๆ ไปตลอดคืนย่นรุ่ง ด้วยประสงค์จะให้เป็นการระงับภัยอันตรายแก่มนุษย์ทั้งปวงทั่วพระราชอาณาเขต ตามพระบรมพุทธานุญาต แต่ตามที่เขาใจกันโดยมากกว่า ซึ่งพระสงฆ์สวดภาณยักษ์เป็นการชู้ตวาดให้ผีตกใจกลัว แล้วยิงปืน

เรียกว่า “ยิงปืนอาภูนา กระหน่ำสำหรับให้วิ่ง” การสวดภาณยักษ์หรืออาภูนาภิยปริตรที่เป็นพระราชพิธีนี้ ยังรักษาไว้ซึ่งวัตถุประสงค์เดิมของพระสูตรนี้อยู่ สวดเพื่อคุ้มครอง รักษา เพื่ออยู่สุขสำราญของมนุษย์ทั้งปวง และ 2) การสวดในพิธีราชฎีคือพิธีที่ชาวบ้านจัดทำขึ้นตามวัดต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้บ้านหรือวัดเองเป็นผู้จัดโดยเขาแบบอย่างมาจากพิธีหลวง หรือราชพิธี ซึ่งส่วนมากจะมีวัตถุประสงค์คลาดเคลื่อนไปจากจุดประสงค์เดิมของอาภูนาภิยสูตร การสวดอาภูนาภิยสูตร หรืออาภูนาภิยปริตรนี้มีจุดประสงค์ที่แท้จริง ที่ปรากฏอยู่ในพระสูตรนี้ คือ เพื่อรักษา เพื่อคุ้มครอง เพื่อความไม่เบียดเบียนกัน และเพื่อความสุขสำราญ ดังที่ธนิต อยุธยา (2538) ได้กล่าวถึงจุดประสงค์หรือความมุ่งหมายของการสวดอาภูนาภิยสูตรปริตรไว้ในหนังสืออาภูนาภิยปริตรว่า “การสวดปริกรรมพรำบน ภาวนา พระพุทธมนต์ เพื่อให้พระปริตรเกิดประสิทธิภาพ มีอำนาจเดช มีอำนาจ ป้องกันอุปัทวันตรายภัยพิบัติให้ปราศจากโรคพาธ และคุ้มครองรักษาให้เกิดสุขสวัสดิ์มีชัยมงคล การที่พระสงฆ์มารวมกันสวดก็เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ มีเดชมีอูภาพ รักษาป้องกันให้อยู่สุขสำราญ มิใช่เรื่องของการสาธยาย เพื่อรักษาพระพุทธศาสนา อย่างที่พวกหลงผิดอธิบายกัน นอกจากนี้ให้ประสิทธิภาพในการคุ้มครองป้องกันรักษาแล้ว ยังถือกันว่าการสวดพระปริตรเป็นมงคล จึงบอกชัดแจ้งในคำอาราธนา (คำนิมนต์ให้พระสงฆ์สวด) พระปริตร ว่า

วิปตติปฏิพาหาย

สพพสมปตติสิทธิยา

สพพทุกขวินาสาย (ภัย,โรค)

ปริตต์ พุฏ มงคล

บทอาราธนาดังกล่าวแปลว่า “ขอนิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลาย จงสวดพระปริตร ซึ่งเป็นมงคล เพื่อป้องกันความวิบัติ เพื่อได้มาซึ่งสมบัติทุกประการ เพื่อขจัดเสียซึ่งทุกข์.. ภัย.. โรคทั้งปวง” ดังนั้น จุดประสงค์ที่แท้จริงของการสวดภาณยักษ์ ก็เป็นไปเพื่อคุ้มครองป้องกันรักษาให้สงบร่มเย็น กล่าวคือ ให้เกิดสันติภาพขึ้นทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น พุดง่าย ๆ ก็คือ เพื่อให้สังคมอยู่ได้อย่างมีสันติภาพนั่นเอง เพราะโดยมากแล้วความในพระปริตร จะไม่มีคำสาปแช่งให้ร้าย มีแต่คำให้ศีลให้พร และแสดงความปรารถนาดีด้วยหลักกรรม 2 ประการคือ *สังจกัริยา* หมายถึง กระทำ

การกล่าวอ้างความจริง และ เมตตา หมายถึง ความรักใคร่มีไมตรีจิตมิตรภาพ แต่ถ้าวาดมัววัตถุประสงค์หรือจุดหมายเขวออกไปจากการหลักที่กล่าวไว้ข้างต้น ก็ถือว่าคลาดเคลื่อนไปจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา

บทบาทพระสงฆ์เกี่ยวกับพิธีสวดภาณยักษ์

กล่าวโดยสรุปแล้ว พิธีกรรมสวดภาณยักษ์ตามหลักฐานที่ปรากฏ ซึ่งได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น มีจุดประสงค์เพื่อให้เกิดการคุ้มครองป้องกันรักษา ให้มีระเบียบวินัย เกิดความสงบสุขแก่ตัวเองและแก่สังคมส่วนรวม ปัจจุบันพิธีกรรมสวดภาณยักษ์นี้ กำลังถูกไสยศาสตร์เข้าครอบงำ ทำให้เนื้อหาสาระ หรือประโยชน์ที่แฝงอยู่กับพิธีกรรมหายไปเกือบหมด เหลืออยู่แต่เพียงรูปแบบเหล่านั้น และจะพบว่าการประกอบพิธีกรรมสวดภาณยักษ์ในปัจจุบันนี้นั้น จัดประกอบให้มีขึ้นเพื่อหาผลประโยชน์ให้แก่ผู้จัดเอง ดังนั้น พิธีกรรมนี้จึงได้เพี้ยนไปกลายเป็นเรื่องของไสยศาสตร์ การแสวงหาลาภสักการะของพระสงฆ์เสียเป็นส่วนมาก ประชาชนหรือชาวบ้านทั่วไปที่มาร่วมในพิธีกรรมกลายเป็นคนโง่มงาย เชื่อง่ายหลอกก็ง่าย เห็นห่างจากหลักธรรมที่แท้จริง ไม่ใช่การกระทำของตัวเองเป็นหลัก กล่าวคือ ไม่เชื่อในเรื่องของการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ไม่เชื่อหลักการพึ่งตัวเอง แต่กลับเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของสิ่งภายนอกว่า จะสามารถดลบันดาลหรือช่วยเหลือให้ตัวเองประสบความสำเร็จได้ จึงส่งผลให้เป็นคนอ่อนแอในที่สุด ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ พระสงฆ์จึงควรแสดงบทบาทเชิงพุทธปัญญา มากขึ้นให้เข้าใจวิถีของพระพุทธศาสนาที่แท้จริง ตามทัศนะของผู้เขียน พระสงฆ์อาจจะวางบทบาทเกี่ยวกับพิธีสวดภาณยักษ์ ดังนี้

1. การใช้พิธีสวดภาณยักษ์เป็นเครื่องมือส่งเสริมพลังใจ

ข้อดีและข้อเสียของการสวดภาณยักษ์ จะพบว่า มีข้อดี คือ เป็นการปลอบประโลม สร้างขวัญกำลังใจ เป็นกุศโลบายชักเข้าหาพระธรรมวินัย และเป็นสื่อเป็นรูปธรรมสำหรับผู้ไม่เข้าใจคำสอนที่เป็นนามธรรม ส่วนข้อเสีย คือ ก่อให้เกิดมิจฉาอาชีวะ (การแสวงหาหรือเลี้ยงชีพในทางที่ผิดจากครรลองครองธรรม) ก่อให้เกิดมิจฉาทิฎฐิ (ความเห็นผิด) เข้าในลักษณะสัสลพตปราคมาส (การยึดถือด้วยเหตุสักว่าศีลพต)

อย่างไรก็ตาม การสวดภาณยักษ์มีประเด็นโต้แย้งโดยเฉพาะกรณีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ เนื่องจากพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทเกี่ยวข้องโดยตรงไปตรงมา พิธีกรรมมีลักษณะเป็นไสยศาสตร์ มีการเรียกเก็บเงินที่เรียกว่าค่าครูจากผู้เข้าร่วมพิธีกรรม และมีการสร้างมณฑลการสวดที่มีเสียงดังลักษณะขู่ตะคอกน่ากลัว จากพิธีกรรมที่มีมาแต่โบราณจะเห็นได้ว่าเป็นพิธีกรรมที่ส่งเสริมขวัญและกำลังใจ เพราะในยามมีปัญหาเกิดขึ้นในชุมชนหรือในเทศกาลที่สำคัญ ๆ แต่ปัจจุบันมีบางส่วนจัดขึ้นเพื่อผลประโยชน์ พระสงฆ์ผู้เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมนี้ อาจจะถูกมองในลักษณะของการแสวงหาลาภสักการะที่ไม่เหมาะสมกับสถานภาพ เป็นมิชฌาอาชีวะ เพราะมีการเรียกร้องเงินตอบแทน และส่งเสริมพิธีทางไสยศาสตร์ที่ขัดแย้งกับหลักคำสอนทางพุทธศาสนา ชักจูงประชาชนให้หวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์จัดเป็นมิชฌาภิภูมิจริหรือศีลสัตตปราชญ์ พระสงฆ์จึงควรชี้แจงวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของพิธีสวดภาณยักษ์ที่เป็นไปเพื่อชักนำเข้าสู่วินัย มิใช่เพียงเพื่อปลอบประโลมจิตใจเท่านั้น เพื่อความเข้าใจสาระสำคัญของพิธีกรรมทางศาสนา

ผู้ที่มีอิทธิพลในเรื่องพิธีกรรมสวดภาณยักษ์ สามารถที่ชักจูงชาวพุทธให้เข้าใจถึงความมุ่งหมายหรือจุดประสงค์ที่แท้จริงของพิธีกรรมสวดภาณยักษ์นี้ก็คือ พระสงฆ์ ผู้ซึ่งมีบทบาทเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมนี้โดยเพราะเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมเอง ความจริง พระสงฆ์จะต้องแสดงบทบาทหน้าที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนานั้นก็คือ ธรรมทาน แปลว่าการให้ธรรม กล่าวคือ ให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องตามความเป็นจริงในเรื่องการสวดภาณยักษ์นี้ ถ้าพระสงฆ์แสดงบทบาทหน้าที่ของตนเอง คือ ให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องพิธีกรรมสวดภาณยักษ์ถูกต้องตรงตามจุดประสงค์หลัก เมื่อชาวพุทธมีความเข้าใจพิธีกรรมสวดภาณยักษ์อย่างถูกต้องทั้งรูปแบบและประโยชน์ที่แฝงอยู่กับพิธีกรรม การประกอบพิธีกรรมก็จะเป็นไปเพื่อจุดประสงค์ที่แท้จริงตามหลักของพระพุทธศาสนา

2. การใช้พิธีสวดภาณยักษ์เป็นต้นทุนทางความคิดในการปกป้องพระพุทธศาสนา

แก่นของอภิญญานายสุตที่แท้จริง คือ การที่เทพ 4 องค์ คือ จาตุมาหาราชทั้ง 4 สวดมนต์เพื่อขอให้ยักษ์ มาร อมนุษย์ ไม่มาผจญภิกษุ ภิกษุณีผู้ปฏิบัติธรรม

ตั้งความปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ภูเขา คิชฌมกุฏ เขตกรุงราชคฤห์ ครั้งนั้น ท้าวมหาราชทั้ง 4 องค์วางยามรักษาการณ์ไว้ ทั้ง 4 ทิศ วางกองกำลังไว้ทั้ง 4 ทิศ วางหน่วยป้องกันไว้ทั้ง 4 ทิศ ด้วยกองทัพยักษ์ใหญ่ใหญ่ ด้วยกองทัพ คนธรรพ์ใหญ่ใหญ่ ด้วยกองทัพกุมภันฑ์ใหญ่ใหญ่ และด้วยกองทัพ นาคใหญ่ใหญ่ เมื่อราตรีผ่านไป มีวรรณงะดงมยั้งนัก เปล่งรัศมีให้สว่างไสวทั่วภูเขา คิชฌมกุฏ ...” (ที.ปา.(ไทย) 11/275/219) ตามที่ปรากฏในอรรถกถา หากพิจารณา เนื้อหาในอภินาฏียสูตรจะพบว่า มีเนื้อหาเกี่ยวกับการแจ้งให้พระพุทธเจ้า และ สวากในพระพุทธศาสนาได้ตระหนักว่า ยังมีเหล่ายักษ์ ที่เป็นมิจฉาทิฐิ ไม่เลื่อมใส ในพระธรรมของพระพุทธเจ้า เพราะการสอนให้เว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุทฺตปติ สัมสุราเมรัย ไม่เป็นที่ชอบใจของพวกยักษ์ ท้าวจตุมหาราช ทั้ง 4 จึงกราบทูลพระพุทธเจ้าว่า ถ้าพระสวากอยู่ในเสนานะอันสงัดในป่าอาจณุก ยักษ์ชั้นผู้ใหญ่ที่เป็นมิจฉาทิฐิรบกวณและทำอันตรายได้ ท้าวจตุมหาราชทั้ง 4 จึงกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงเรียนคาถาบทหนึ่ง เพื่อทักยักษ์เหล่านั้นให้เลื่อมใส พระพุทธเจ้าดุษฎีเพื่อคุ้มครองรักษารักษารักษากิษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา (ที.ปา. (ไทย) 11/276/220)

ท้าวเวสวัณจึงกล่าวการรักษาชื่ออภินาฏียา คำว่า “รักษา” แปลว่า รักษา มีความหมายลักษณะเดียวกับ “ปริตร” ซึ่งแปลว่า ต้านทาน หรือ เครื่องป้องกัน (ธานี สุวรรณประทีป, 2559) พระสูตรดังกล่าวมี 2 ส่วนคือ ภาณวาร หรือจตุตทวาร จึงแบ่งเป็น 2 ภาค คือ ปุพพภาค และปัจฉิมภาค ภาคแรกเรียกว่า “ยกขภาณวาร” หรือ ภาณยักษ์ และ พุทธภาณวาร หรือภาณพระ แต่ด้วยเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับยักษ์ จึงนิยมเรียกว่า การสวดภาณยักษ์ นอกจากนี้ ยังมีการตัดตอนอภินาฏียสูตร ในส่วนที่เป็น “รักษา” หรือคาถา หรือพระปริตร ที่ท้าวจตุมหาราชทั้ง 4 ทรงถวายแด่ พระพุทธเจ้าและพระองค์ทรงอนุญาตให้พระสงฆ์เรียนรักษานี้ เพื่อป้องกันภัยอันตราย จากยักษ์และอมนุษย์ที่เป็นมิจฉาทิฐิ ต่อมาพระปริตรนี้นิยมสวดกันอย่างกว้างขวาง

ในประวัติศาสตร์จะพบว่า มีการนำเอาเรื่องนี้มาดัดแปลงเรื่องมาจนกลายเป็นพิธีขับไล่ปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายออกจากตัวเอง โดยนำวัสดุ เครื่องหมายทางความเชื่อ และคติความเชื่ออื่น ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องเป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดบรรยากาศชวนเชื่อ

เคลิบเคลิ้มมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ พระสงฆ์จำเป็นจะต้องให้ปัญญาแก่ชาวพุทธด้วยว่า แก่นแท้ของการสวดภาณยักษ์อันมีที่มาจากอาถรรพณ์ภูตผีปิศาจคือแนวคิดในการปกป้อง พระสงฆ์ในการปฏิบัติธรรม ซึ่งโดยนัยก็คือการปกป้องพระพุทธศาสนาอยู่ในที่ ซึ่งแท้จริงแล้ว การปกป้องพระพุทธศาสนาสามารถทำได้ด้วยวิธีอื่น ๆ โดยเฉพาะ การศึกษาพระธรรมวินัยให้แจ่มแจ้ง เพื่อรู้เท่าทันการออกนอกกฎนอกทางและ ช่วยกำกับควบคุมให้พระสงฆ์ผู้เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าอยู่ในกรอบแห่งพระธรรมวินัยด้วย สมดังพระปณิธานของพระพุทธเจ้าที่สนทนากับพระกิมพิละ ดังนี้

พระกิมพิละ : ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรเป็นเหตุปัจจัยให้พระสังฆธรรม ดำรงอยู่ได้นาน ในเมื่อพระตถาคตปรินิพพานแล้ว

พระพุทธเจ้า : กิมพิละ เมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสิกา อุบาสิกาในธรรมวินัยนี้ 1) อยู่อย่างมีความเคารพ มีความยำเกรงในศาสดา 2) อยู่ อย่างมีความเคารพมีความยำเกรงในธรรม 3) อยู่อย่างมีความเคารพ มีความยำเกรง ในสงฆ์ 4) อยู่อย่างมีความเคารพ มีความยำเกรงในสิกขา 5) อยู่อย่างมีความเคารพ มีความยำเกรงกันและกัน กิมพิละ นี้แลเป็นเหตุปัจจัยให้สังฆธรรมดำรงอยู่ได้นาน ในเมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว” (อง.ปญจก.(ไทย) 22/201/344)

จากพุทธดำรัสดังกล่าว จะพบว่า ถ้าพุทธบริษัทผู้นำพาออกนอกธรรมนอก วินัย โดยไม่ยึดโยงแก่นของพระธรรมวินัย ไม่ยำเกรงในพระศาสดา พระธรรม พระสงฆ์ ก็จะเป็นเหตุให้พระธรรมวินัยเสื่อมสูญได้ (ประสิทธิ์ กุลบุญญา และคนอื่น ๆ, 2561) ในทางกลับกัน ถ้าพุทธบริษัท 4 เคารพยำเกรงในพระศาสดา เป็นต้น พระสังฆธรรมก็ตั้งอยู่ได้นาน ถ้าไม่ปฏิบัติตามพระสังฆธรรมหรือพระธรรมวินัย ซึ่งเป็น สิ่งที่พระพุทธเจ้าฝากฝังไว้เป็นดุจดั่งตัวแทนพระองค์ หรือเป็นศาสดาแทนพระองค์ ดังที่พระพุทธพจน์ที่ได้ตรัสไว้ก่อนปรินิพพานว่า “ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไป ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย” (ที.ม. (ไทย) 10/216/164) ถ้ามีการล่วงละเมิดพระวินัยในส่วนที่เป็นข้อห้าม หรือ ไม่ปฏิบัติตามส่วนที่เป็นข้ออนุญาต ก็ถือได้ว่าไม่เคารพยำเกรงในพระศาสดา และ เป็นเหตุให้พุทธศาสนาสานาเสื่อมได้ในที่สุด การนำพาชาวพุทธหลงไหลในพิธีกรรม สวดภาณยักษ์เช่นเดียวกัน

3. การใช้พิธีสวดภาณยักษ์เป็นต้นทุนทางความคิดในการพึ่งพาและพัฒนาตนเอง

พิธีสวดภาณยักษ์เป็นวิธีการช่วยแก้ปัญหาและให้กำลังใจประสบปัญหา ลี้ลับ ปัญหาวิตกกังวลทางจิตใจ และปัญหาเชิงรูปธรรมอื่น ๆ เมื่อผ่านขั้นตอน พิธีกรรมจะทำให้เกิดความรู้สึกปลอดโปร่งเหมือนได้ปลดปล่อยสิ่งที่กดตันอยู่ในจิตใจให้หลุดไปจากตัวเอง พระสงฆ์จึงควรถือโอกาสนี้แนะนำเข้าสู่หลักการที่สำคัญ ในพระพุทธศาสนา คือ การพึ่งพาตนเอง (อตตตา หิ อตตโน นาโถ) (ช.ธ.(ไทย) 25/160/82) เพราะมีปัญหาแล้วได้รับการแก้ไขเยียวยาโดยพิธีกรรม ปัญหา นั้น อาจจะเกิดขึ้นอีก สิ่งที่พระสงฆ์ควรให้เป็นต้นทุนทางความคิด คือ 1) การป้องกัน ไม่ให้เกิดปัญหา และ 2) การแก้ปัญหาด้วยความเพียรและปัญญาของตนเอง เป็นอันดับแรก ทั้งนี้ ควรยึดตามแนวทางเจตนารมณ์ที่พุทธเจ้าตรัสแก่พระอรหันตสาวก 60 รูปในคราวส่งออกไปประกาศศาสนา โดยตรัสว่า ชาวพุทธที่มีสติ ปัญญามีธุลีคือกิเลสเบาบางยังมีอยู่และสามารถเข้าถึงธรรมได้ (วิ.ม.(ไทย) 4/32/40) แนะนำสู่หัวใจของพระพุทธศาสนา คือ ความอดทน อดกลั้นตามหลักโองาตปาฏิโมกข์ ดังความปรากฏในมหาปทานสูตรว่า “...ความอดทนคือความอดกลั้นเป็นตะบะอย่างยิ่ง นี่คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย” (ที.ม.(ไทย) 10/90/51)

ตามหลักการดังกล่าวข้างต้น มนุษย์จะเป็นผู้ประเสริฐได้ด้วยการฝึกฝนตนเอง เอาชนะตนเอง ดังคำเรียกมนุษย์ที่ว่า “ทมม” แปลว่า ผู้ที่จะพึ่งฝึก คือ ฝึกได้ หรือต้องฝึก พุทธศาสนายอมรับความสำคัญของมนุษย์ว่า มีภาวะเป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และฝึกได้จนถึงขั้นเป็นสัตว์ประเสริฐ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2539) มองอีกแง่หนึ่งก็ว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึก และจะประเสริฐสุดได้ด้วยการฝึก มนุษย์จึงมีศักยภาพสูงสุดในการฝึก ซึ่งหมายถึงการพัฒนาตน เพราะมนุษย์นั้นฝึกตนเองได้ และฝึกแล้วประเสริฐสุด (ช.ธ. (ไทย) 25/321/133) โดยนัยนี้ จึงต้องให้วิธีแก่ชาวพุทธว่า มนุษย์ไม่ควรฝากชีวิตจิตใจมอบชะตากรรมไว้กับเทพ โดยถือว่าเทพหรือยักษ์เจ้าทั้งหลายเป็นผู้บันดาลดลและบวกรให้แกชีวิต หยุดวิธิตีความ มนุษย์ต้องบวงสรวงสังเวยเพื่อขอร้องเทพหรือยักษ์ให้ปลดปล่อยเครื่องกรรมต่าง ๆ และขอให้อำนาจวิเศษผลประทานรางวัลสิ่งที่ต้องการ แต่ให้หันกลับมาตระหนักรู้ถึงศักยภาพในความ

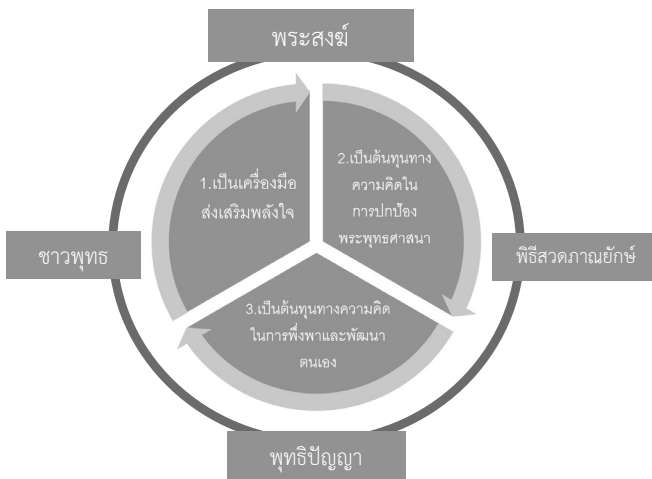
เป็นมนุษย์ เลิกเฝ้ารอรับความช่วยเหลือจากผู้อื่นหรืออำนาจดลบันดาลต่าง ๆ ทั้งที่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ยึดแบบอย่างพระพุทธเจ้าในฐานะมนุษย์หนึ่งคนที่ใช้ศักยภาพความเป็นมนุษย์บำเพ็ญเพียรและบารมีจนได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2552) อันเป็นผลพวงมาจากศักยภาพด้านปัญญาที่สามารถพัฒนาและพึ่งพาตนเองได้ดีที่สุด ไม่ควรคาดหวังรอคอยให้ผู้อื่นไม่ว่าจะเป็นพระสงฆ์ เทพ หรือยักษ์ใด ๆ มากอดช่วยเหลือปัดเป่าให้ เพราะเทพ ยักษ์ มาร พรหมใด ๆ ก็ไม่สามารถต้านทานความพยายามของมนุษย์ได้ ดังความปรากฏในพุทธวรรคว่า มนุษย์จำนวนมากเมื่อถูกภัยคุกคาม ต่างก็ยึดเอาภูเขา ป่าไม้ อาราม และรุกขเจดีย์เป็นที่ยึดเหนี่ยว แต่นั่นก็ไม่ใช่ที่ยึดเหนี่ยวที่ถูกต้องสูงสุด เพราะอย่างไรเสียก็ไม่สามารถทำให้พ้นจากปัญหาหรือพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ แต่บุคคลที่ยึดเหนี่ยวพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะ ใช้ปัญญาพิจารณาจัดการตามครรลองอริยสัจ 4 นั้นแหละคือที่ยึดเหนี่ยวหรือสรณะอันเกษม สูงสุด ที่สามารถทำให้พ้นจากทุกข์หรือแก้ปัญหาได้ (ช.ธ. (ไทย) 25/188-192/92) การยึดแนวปฏิบัติตามนัยของขมาเขมสรณปริทีปกคานี้สะท้อนประเด็นที่สำคัญยิ่ง คือ พระพุทธศาสนาเน้นแนวทางไปสู่เป้าหมายสูงสุดคือความพ้นทุกข์ โดยใช้แหล่งยึดเหนี่ยวที่ถูกต้องคือพระรัตนตรัย ไม่ใช่อิงความเชื่อหรือศรัทธาทิ้งมลายไ้เหตุผล เช่น สวดมนต์เพื่อหวังอิทธิปาฏิหาริย์ สร้างลาภสักการะ แต่ไม่ได้สวดมนต์เพื่อระลึกถึงคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และน้อมนำมาปฏิบัติให้เกิดผลดีต่อชีวิตและจิตใจ วิธีการคิดแบบนี้ จึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนและหันมาพิจารณาหลักการให้สอดคล้องกับพระพุทธพจน์ในคถา ดังกล่าว

นอกจากนี้ พระพุทธศาสนายังเน้นหลักการที่สำคัญว่า การวิงวอนขอพรเพื่อขอความช่วยเหลือสนับสนุนจากเทวดา เป็นสิ่งที่ไม่ดี ประโยชน์ เพราะเทวดาไม่สามารถจะต้านทานหรือกีดกันความเพียรพยายามของมนุษย์ได้ ดังมีพระพุทธพจน์ปรากฏในจุลกาสิงค ชาดก ขุททกนิกาย จตุกกนิบาตระบุนว่า เทวดาทั้งหลายไม่สามารถกีดกันความบากบั่นของคนได้ ขอเพียงให้พัฒนาตนเอง มีจิตใจที่มั่นคงไม่ห่อถอยก็ดี รู้จังหวะในการทำสิ่งต่าง ๆ คงความเพียรความบากบั่นอย่างสม่ำเสมอ (ช.ข. (ไทย) 27/4/157) และการเอาชนะหรือพึ่งตนเองให้ได้คือสิ่งที่ประเสริฐที่สุด

เทวดา คนธรรพ์ มาร หรือพรหม ก็ไม่สามารถทำให้ชัยชนะนั้นกลับเป็นแพ้ได้ (ขุ.ธ. (ไทย) 25/104/62) ตามหลักการนี้ การพึ่งพาเทวดาไม่ว่าจะเป็นการวิงวอนตามสถานที่ศักดิ์สิทธิ์หรือพิธีกรรมใด ๆ ย่อมไม่มีอำนาจด้านทานความพอกเพียรพยายามของมนุษย์ จุดยืนของพุทธศาสนาจึงเน้นให้มนุษย์พึ่งตนเองเป็นหลัก ไม่ใช่หวังการขอพรช่วยเหลือจากเทพหรือเทวดา

บทสรุป

พิธีสวดภาณยักษ์ตามที่กล่าวข้างต้น มีจุดประสงค์หลักคือการคุ้มครองป้องกันรักษาให้ระเบียบวินัย เกิดความสงบสุขแก่พุทธบริษัท แต่ปัจจุบันกลับถูกวิธีการทางไสยศาสตร์ครอบงำ ทำให้แก่นสารหายไปเกือบหมด มุ่งหาผลประโยชน์ ลากสักการะเป็นที่ตั้ง ทำให้ชาวพุทธเห็นห่างจากหลักธรรมที่แท้จริง ตามทัศนะของผู้เขียน พระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้นำหลักจึงควรแสดงบทบาทเชิงพุทธปัญญาจากกรณีนี้มากขึ้น โดยอาจสรุปบทบาทตามภาพ ดังนี้

ภาพที่ 1 บทบาทการส่งเสริมพุทธปัญญาแก่ชาวพุทธของพระสงฆ์ในพิธีสวดภาณยักษ์

จากภาพข้างต้น สรุปได้ว่า พระสงฆ์ควรถือโอกาสใช้พิธีสวดภาณยักษ์ หนุนเสริมชาวพุทธจากวิถีแห่งศรัทธาสู่วิถีแห่งปัญญาโดยการใช้พิธีสวดภาณยักษ์ เป็นเครื่องมือส่งเสริมพลังใจในเบื้องต้น โดยใช้เป็นกุศโลบายชักเข้าหาพระธรรมวินัย ชักจูงประชาชนให้ห่างไกลจากมิจฉาทิฐิหรือศีลลัพท์ตปราคาสา พระสงฆ์จะต้องแสดง บทบาทที่ถูกต้อง คือ ให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง ประการที่สองคือ การใช้พิธีสวด ภาณยักษ์เป็นต้นทุนทางความคิดในการปกป้องพระพุทธศาสนา แก่นของอภิวินัยสูตร ที่แท้จริง คือ การที่มหาราชทั้ง 4 ขอให้เรียนอภิวินัยรักษาเพื่อขอให้ยักษ์ มาร อมมนุษย์ ไม่มาผจญภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาผู้ปฏิบัติธรรม ด้วยเหตุนี้ พระสงฆ์จำเป็นจะต้องให้ชาวพุทธเข้าถึงแก่นแท้ของการสวดภาณยักษ์ นั่นคือ การปกป้องพระสงฆ์ในการปฏิบัติธรรม ซึ่งโดยนัยก็คือการปกป้องพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นวิธิตัดเพื่อประโยชน์ส่วนรวมคือพระพุทธศาสนาไม่ใช่ประโยชน์ส่วนตัว และ ประการที่สามการใช้พิธีสวดภาณยักษ์เป็นต้นทุนทางความคิดในการพึ่งพาและ พัฒนาตนเอง กล่าวคือ พระสงฆ์จึงควรถือโอกาสนี้แนะนำเข้าสู่หลักการที่สำคัญ ในพระพุทธศาสนา คือ การพึ่งพาตนเอง ไม่รอหวังพึ่งการแก้ไขเยียวยาโดยพิธีกรรม เน้นวิธิตัดเชิงการป้องกันและแก้ปัญหาด้วยความเพียรและปัญญาของตนเอง ตามแนวทางของขันติธรรม และวิริยธรรม และไม่ฝากชีวิตชีวิตจิตใจไว้กับเทพ ยักษ์ หรือเทพเจ้าทั้งหลาย ให้มั่นใจในความสามารถของมนุษย์โดยยึดแบบอย่างของ พระพุทธเจ้า และหมั่นฝึกจิตใจให้หนักแน่นไม่หลงไหลตามอำนาจของอวิชา ตัณหา และอุปาทาน ไม่ควรคาดหวังรอคอยให้ผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นพระสงฆ์ เทพ หรือ ยักษ์ใด ๆ มาคอยช่วยเหลือปิดโปะให้ปัญหา เพราะเทพ ยักษ์ มาร พรหมใด ๆ ก็ไม่สามารถต้านทานความพยายามของมนุษย์ได้

เอกสารอ้างอิง

- กิตติพร ใจบุญ และ สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์. (2548). พิธีสวดภาณยักษ์.
วารสารสังคมิวิทยาและมานุษยวิทยา. 21(1), 155-180.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2516). พระราชพิธีสิบสองเดือน.
กรุงเทพฯ: รุ่งวัฒนา.
- ฉนิต อยู่โพธิ์. (2535). อานูกาพพระปริตต์ พร้อมด้วยตำนานและคำแปลทวาทสปริตต์
หรือสิบสองตำนาน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ฉนิต อยู่โพธิ์. (2538). อานูกาพพระปริตว. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย.
- ฉานี สุวรรณประทีป. (2559). คัมภีร์สารัตถสมุจจยจตุภาณวารอรรถกถา : การแปล
และการวิเคราะห์. วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์. 12(3), 177-187.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2538). คนไทยหลงทางหรือไร. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
_____. (2537ข). พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญ. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
_____. (2537ก). เมืองไทยจะวิกฤติถ้าคนไทยมีศรัทธาวิปริต. กรุงเทพฯ:
บริษัท สหธรรมิก.
_____. (2539). ลักษณะแห่งพระพุทธรูปศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2552). หลักรูปพุทธ: จุดเริ่มจุดร่วมที่
รวมกันรุ่งโรจน์ (สามไตร ฐานของปฏิบัติกร). กรุงเทพฯ: พิมพ์สวย.
- พระราชวรมูณี (ป.อ. ปยุตโต). (2517). สถาบันสงฆ์กับสังคมปัจจุบัน. กรุงเทพฯ:
กรุงสยามการพิมพ์.
- พลอย นิลณรงค์. (2547). พิธีกรรมการสวดภาณยักษ์ในบริบทสังคมเมือง. กรุงเทพฯ:
ภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬ
าลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554.
พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

วศิน อินทสระ. (2537). *ชาวพุทธกับวิภวาทิศาสตร์*. กรุงเทพฯ: ปัญญา.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง เล่ม 10. (2542). กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรม
วัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

หนังสือพิมพ์มติชน. (2547). *พจนานุกรมฉบับมติชน*. กรุงเทพฯ: มติชน.